

ՄԱՍ 1

Կոնվերսիոն պրակտիկաների ու
կոնվերսիոն թերապիաների իրավական
ու մասնագիտական տեղական ու
միջազգային կարգավորումներ

Իրավական վերլուծություն

Բովանդակություն

Բովանդակություն	1
Ներածություն	2
1. Կոնվերսիոն թերապիան՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային փաստաթղթերի համատեքստում	3
2. Կոնվերսիոն թերապիայի արգելքը ներպետական օրենսդրությամբ.	9
2.1 Ամերիկայի միացյալ Նահանգների օրենսդրական կարգավորումները	9
2.2 Կոնվերսիոն թերապիայի օրենսդրական կարգավորումները Կանադայում.	11
2.3 Կոնվերսիոն թերապիայի օրենսդրական կարգավորումները Մալտայում. ..	11
2.4 Կոնվերսիոն թերապիայի սահմանափակմանն ուղղված քայլեր այլ երկրների մասնագիտական համայնքների կողմից.....	13
3. ՀՀ Ներպետական օրենսդրությունը.....	14
Եզրակացություն.....	18
Առաջարկություններ	20

Ներածություն

Հետազոտության նպատակն է դուրս բերել և հավաքել առաջնային տեղեկություններ Հայաստանում կոնվերսիոն պրակտիկաների և կոնվերսիոն թերապիաների մասին: Սույն հետազոտությունն ոչ ստանդարտ և պիլոտային է՝ նպատակ ունի հավաքագրել հնարավորության սահմաններում առաջնային տեղեկություններ վերջիններիս մասին և ուղենիշային լինել խնդրի հետագա ուսումնասիրության և բարձրաձայնման համար:

Կոնվերսիոն պրակտիկան ցանկացած գործողություն է այլ մարդկանց կողմից, որոնք ուղղված են մարդու սեռական կողմնորոշման և/կամ գենդերային ինքնության փոփոխությանը՝ ոչ հետերոսեքսուալից դեպի հետերոսեքսուալ, ոչ հետերոնորմատիվ գենդերային ինքնությունից և արտահայտումից դեպի հետերոնորմատիվ:

Կոնվերսիոն թերապիան հոգեբան, հոգեբույժ, սեքսապաթոլոգ կամ սեքսուոլոգ մասնագետի կողմից ցանկացած մասնագիտական միջամտություն է, որը նպատակ ունի փոխել մարդու սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը՝ ոչ հետերոսեքսուալից դեպի հետերոսեքսուալ, ոչ հետերոնորմատիվ գենդերային ինքնությունից և արտահայտումից դեպի հետերոնորմատիվ:

Հետազոտության սույն հատվածը նպատակ ունի ուսումնասիրել, թե ինչպիսի տեղական և միջազգային իրավական ու մասնագիտական կարգավորումներ կան՝ ուղղված կոնվերսիոն պրակտիկաներին և կոնվերսիոն թերապիաներին:

Վերջին տարիներին միջազգային մարմինների կողմից անդրադարձ է կատարվել այս խնդրին, գնահատական է տրվել անձի սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու փորձերի համապատասխանությանը մարդու իրավունքների եռթյանը: Որոշ երկրներում նման փորձերի տարբեր դրսևորումների արգելքի վերաբերյալ ընդունվել են օրենսդրական կարգավորումներ:

Հետազոտության սույն հատվածն ամփոփում է կոնվերսիոն թերապիայի դիտարկումը միջազգային փաստաթղթերում մարդու իրավունքների համատեքստում: Ինչպես նաև՝ այն դիտարկում է ներպետական իրավական և մասնագիտական կարգավորումները՝ ներառյալ Հայաստանի Հանրապետության կարգավորումները կոնվերսիոն պրակտիկաների և թերապիաների վերաբերյալ: Հատվածն ամփոփվում է առաջարկություններով՝ ուղղված պետական մարմիններին:

1. Կոնվերսիոն թերապիան՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային փաստաթղթերի համատեքստում

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) 3-րդ հոդվածով ամրագրված է, որ ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

ՄԻԵԿ-ի հիման վրա ձևավորված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր պրակտիկայի ընթացքում արտահայտած դիրքորոշումներում մեկնաբանել է վերոնշյալ հոդվածում առկա «խոշտանգում», «անմարդկային վերաբերումներ», «արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերումներ» հասկացություններն ու դրանց տարբերակման չափորոշիչները: Մասնավորապես, եվրոպական դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ խոշտանգումն ինքնին ենթադրում է անմարդկային, նվաստացուցիչ վերաբերումներ, իսկ անմարդկային վերաբերումները՝ նվաստացուցիչ: Այսինքն նշված հասկացությունները նախ և առաջ դասակարգվում են ըստ ցուցաբերված վերաբերմունքի ծանրության աստիճանի: Որպեսզի վերաբերումները համարվի խոշտանգում, այն պետք է անձին պատճառի տևական և ուժեղ ֆիզիկական կամ հոգեկան ցավ, տառապանք¹: Նախկինում մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի խախտումները քննող հանձնաժողովն արտահայտել է դիրքորոշում առ այն, որ խոշտանգումը անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերումներից տարբերվում է նրանով, որ հետապնդում է որոշակի նպատակ, այն է՝ խոստովանություն կամ տեղեկատվություն կորզելը²: Այնուամենայնիվ, արարքին որակում տալու համար անհրաժեշտ է քննության առնել բոլոր հանգամանքները. դրա տևողությունը, պատճառված ֆիզիկական և հոգեկան վնասը, որոշ դեպքերում նաև տուժողի սեռը, տարիքը, առողջական վիճակը³:

Չնայած նրան, որ անմարդկային վերաբերմունքի հստակ սահմանում տրված չէ, այն ենթադրում է անձին պատճառված ֆիզիկական և/կամ հոգեկան տառապանք, որն իր ծանրությամբ առավել է արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերումներից հասնում է խոշտանգման, սակայն չի պարունակում նպատակային բաղադրիչը: Այսինքն, չի հետապնդում անձից իր կամ երրորդ անձի արարքի վերաբերյալ խոստովանություն կամ տեղեկատվություն կորզելու, իր կամ երրորդ անձի կողմից որևէ արարք կատարելու կամ դրանում կասկածվելու դեպքում պատժելու նպատակ⁴:

¹ Ireland v UK (1978)

² The Greek Case (1969)

³ Ireland v UK (1978)

⁴ M. Evans and R. Morgan, Preventing Torture, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 93

Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին դաշնագիրը, որը Միավորված ազգերի կազմակերպության խոշտանգումների և անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը նախատեսող առաջին փաստաթուղթն է, 7-րդ հոդվածով տվել է հետևյալ ձևակերպումը.

«Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների և անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Մասնավորապես, ոչ մի անձ չի կարող առանց իր ազատ արտահայտված համաձայնության ենթարկվել բժշկական կամ գիտական փորձերի»:

Մարդու իրավունքների կոմիտեի մեկնաբանությամբ խոշտանգումը, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի միջև տարբերությունները կախված են դրանց բնույթից, նպատակից, վերաբերմունքի ծանրության աստիճանից⁵: Պաշտոնատար անձի ներգրավվածության աստիճանը, այն, թե արարքը դրսևորվել է պետական մարմնի ներկայացուցչի կողմից՝ ի պաշտոնե, թե մասնավոր անձի կողմից, էական չէ այն խոշտանգումը կամ անմարդկային վերաբերմունք որակելու համար. պետությունը պարտավոր է օրենսդրական կարգավորումների և այլ միջոցներով կանխել նման արարքները⁶: Այսինքն, պետությունն ունի ոչ միայն նեգատիվ պարտավորություն՝ ձեռնպահ մնալ խոշտանգումներ իրականացնելուց կամ անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դրսևորումներից, այլ նաև ունի պոզիտիվ պարտավորություն՝ պաշտպանել անձանց այլ՝ ի պաշտոնե հանդես չեկող անհատների կողմից ոտնձգություններից⁷:

Չետագայում ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայում ամրագրվեց խոշտանգում հասկացության սահմանումը, հետևյալ ձևակերպմամբ. «ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ:»⁸

Կոնվենցիայի 16-րդ հոդված-ը նախատեսում է արգելք խոշտանգում չհանդիսացող այն դաժան, անմարդկային վերաբերմունքի համար՝ տալով հետևյալ ձևակերպումը. «Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն

⁵⁵ HRC, General Comment No. 20, "Prohibition of torture, or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" (1992) §4

, in UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.7.

⁶ HRC, General Comment No. 20, 1992, §2

⁷ HRC, General Comment No. 31, "Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant", UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (26 May 2004), §8.

⁸ Article 1 UNCAT

պարտավորվում է իր իրավագործության ներքո գտնվող ցանկացած տարածքում կանխել դաժան, անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի մյուս ձևերը, որոնք չեն դասվում 1-ին հոդվածում որպես խոշտանգում սահմանվածների շարքը, երբ այդպիսի գործողությունները կատարվում են պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող մեկ այլ անձի կողմից, կամ նրանց հրահրմամբ, կամ նրանց գիտությամբ կամ լուռ համաձայնությամբ»:⁹

Այնուամենայնիվ, խոշանգման և անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի սահմանը այժման էլ հստակ չէ: Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի փորձի հիման վրա ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի հարցերով հատուկ զեկուցողը ձևավորել է դիրքորոշում առ այն, որ խոշտանգումն ու դաժան, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը տարբերելու որոշիչ չափորոշիչ է առավելապես արարքի նպատակը և տուժողի անգործությունը, քան դրա տևողությունն ու ցավի ուժգնությունը¹⁰:

Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայով տրված սահմանման բովանդակության վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ որպեսզի արարքը համարվի խոշտանգում, այն պետք է իրականացված լինի պաշտոնատար անձի կողմից կամ նրա լուռ համաձայնությամբ կամ մասնակցությամբ: Հակառակ դեպքում, պետությունը պատասխանատվության չի կանչվի խոշտանգում իրականացվելու համար: Միևնույն ժամանակ, պետությունը պետք է համապատասխան պատշաճ արձագանքի խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի դեպքերին՝ ապահովելու համար նման դրսևորումների կանխումն ու անձանց պաշտպանությունը: Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի դիրքորոշումն այն է, որ իրավապահ մարմինների կողմից խոշտանգումների, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերի կանխումը ձախողելը կամ նման դեպքերում համապատասխան հետաքննության չիրականացնելը կամ ոչ պատշաճ իրականացնելը կարող է հանգեցնել պատասխանատվության՝ որպես Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի դրույթներով ճանաչված իրավունքների խախտում: Որպես օրինակ կարելի է դիտարկել Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի կողմից կայացված Ջեմայիլը և այլոք ընդդեմ Հարավսլավիայի գործով կայացված որոշումը, որում Կոմիտեն ոստիկանության կողմից դեպքին համապատասխան միջամտություն չցուցաբերելը ճանաչել է Կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածի խախտում¹¹: Հաշվի առնելով մասնավոր անձանց կողմից դաժան, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի դեպքերի՝ պետության կողմից ադեկվատ արձագանք չստանալու, այն է՝ դրանց կանխումը, հետաքննությունը, մեղավորների հայտնաբերումը, գործի քննությունը և պատասխանատվության ենթարկումը ձախողելու դեպքում նման

⁹ Article 16 UNCAT

¹⁰ Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Manfred Nowak, UN Doc. E/CN.4/2006/6 (23 December 2005), §39.

¹¹ Dzemajl and Others v Yugoslavia (2002), op. cit

պրակտիկաների շարունակականության վտանգը՝ խոշտանգումների դեմ կոմիտեն գտել է, որ այդ քայլերի համար պատասխանատու պետական մարմինները պետք է համարվեն արարքի հեղինակներ կամ համակատարողներ¹²:

Չնայած նրան, որ անձին բժշկական կամ գիտական փորձերի համար օգտագործելու արգելքի անհրաժեշտությունը ծագել է երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո, երբ Նացիստական ուժերը համակենտրոնացման ճամբարներում նման փորձեր էին իրականացնում, հետագայում այս արգելքը մեկնաբանվել է ավելի լայն՝ ի պաշտպանություն այլ խմբերի շահերի:

Մասնավորապես, խոշտանգումներն ու անմարդկային վերաբերմունքը կանխարգելելու կոնտեքստում ՄԱԿ-ի մեխանիզմների կողմից դատապարտվող բժշկական պրակտիկաները ներառում են այսպես կոչված «կոնվերսիոն» թերապիան, հարկադիր գենետիկ և անալ հետազոտությունը, հարկադիր կամ այլ կերպ անձի կամքին հակառակ ստերոջացումը և բժշկական ոչ անհրաժեշտ վիրահատական միջամտությունն ու վերաբերմունքը ինտերսեքս անձանց նկատմամբ¹³: Մարդու սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված միջոցները անմարդկային վերաբերմունք որակելու հիմք են հանդիսացել նման գործողությունների ազդեցությունը և առկա կամ հնարավոր հետևանքները անձի ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական վիճակի վրա:

Նման մոտեցումը հիմնված է խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի կողմից պետություններին ուղղված կոչով առ այն, որ վերջիններս պետք է վերանայեն օրենքները, որոնք թույլ են տալիս միջամտող և անշոջելի վերաբերմունք, ներառյալ՝ հարկադիր գենետիկ-ուղղիչ վիրահատություն, անձի կամքին հակառակ ստերոջացում, էթիկային հակասող փորձարկում, բժշկական ցուցումներ, «վերականգնող թերապիա», կամ «կոնվերսիոն թերապիա», որը հարկադրվում է կամ իրականացվում է առանց անձի ազատ և տեղեկացված կամ արտահայտությամբ: Նա պետություններին նաև կոչ է անում օրենքով արգելել հարկադիր ստերոջացումը ցանկացած պարագայում և նախատեսել հատուկ պաշտպանություն մարզինալացված խմբերի պատկանող անձանց համար¹⁴:

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդի հատուկ զեկուցողի զեկույցում ևս նշվում է, որ լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս անձանց բժշկական օգնության

¹² CAT, General Comment No. 2, §18.

¹³ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնակատարի զեկույց, «Անձանց նկատմամբ խտրականությունն ու բռնությունը սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմքով». 2015թ., A/HRC/29/23, § 14

¹⁴ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի վերաբերյալ հատուկ զեկուցողի զեկույց, A/HRC/22/53, § 88

տրամադրումը հաճախ մերժվում է, նրանք ենթարկվում են վիրավորական վերաբերմունքի, հանրային նվաստացման, հոգեբուժական գնահատման, հարկադիր ընթացակարգերի, ինչպիսիք են ստերջացումը, «կոնվերսիոն» թերապիան, հորմոնային թերապիան և գենետիկ ուղղիչ վիրահատությունները՝ «վերականգնողական թերապիաների» անվան տակ, ինչը գրեթե երբեք անհրաժեշտ չի լինում և հանգեցնում է ծանր և ամբողջ կյանքի ընթացքում ուղեկցող ֆիզիկական և հոգեբանական ցավի և տառապանքի և կարող է հանդիսանալ խոշտանգում և անմարդկային վերաբերմունք¹⁵:

Խոշտանգումների դեմ կոմիտեն Չինաստանի վերաբերյալ դիտարկումներում մտահոգություն է հայտնել առ այն, որ մասնավոր և հանրային կլինիկաները առաջարկում են լեսբի և գեյ անձանց սեռական կողմնորոշումը փոխելուն ուղղված կոնվերսիոն թերապիա և նման պրակտիկաները ներառում են էլեկտրաշոկի կիրառում, երբեմն անձանց կամքին հակառակ հոգեբուժական կամ այլ հաստատություններում մեկուսացում, ինչը կարող է հանգեցնել ֆիզիկական կամ հոգեբանական վնասի: 2014թ-ի դեկտեմբերին Պեկինի դատարանը նման մի կլինիկայի պարտադրել է փոխհատուցել այդպիսի բուժման համար, սակայն պետությունը չի պարզաբանել, թե արդյոք նման պրակտիկաները արգելված են օրենքով, թե ոչ, արդյոք քննվել և ավարտվել են և արդյոք տուժողները ստացել են փոխհատուցում¹⁶:

Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեի դիրքորոշման համաձայն լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս անձինք ունեն իրենց սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության նկատմամբ հարգանքի իրավունք և նրանց առաջարկվող ցանկացած «բուժում» իրենց սեռական և վերարտադրողական առողջության իրավունքի խախտում է¹⁷:

Խոշտանգումների դեմ կոմիտեն նախանշել է նաև այն նվազագույն սահմանները, որոնց շրջանակում պետությունները պետք է որոշակի միջոցներ ձեռնարկեն կանխելու և անհրաժեշտության դեպքում քննության առնելու առկա դեպքերը՝ ապահովելու համար անձանց անձնական կյանքի նկատմամբ հարգանքն ու ֆիզիկական և հոգեբանական ամբողջականությունը:

Պետությունը, մասնավորապես, պետք է՝

ա) ձեռնարկի անհրաժեշտ օրենսդրական, վարչական կամ այլ միջոցներ՝ երաշխավորելու համար լեսբի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս անձանց ֆիզիկական և անձնական ամբողջականության և ինքնավարության նկատմամբ հարգանքը և արգելելու այսպես կոչված «կոնվերսիոն թերապիան» և

¹⁵ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի վերաբերյալ հատուկ զեկուցողի զեկույց, A/HRC/31/57, § 48

¹⁶ Խոշտանգումների դեմ կոմիտե, Չինաստանի վերաբերյալ ինկվերորդ պարբերական զեկույցի եզրապակիչ դիտարկում, 3 փետրավարի, 2016 CAT/C/CHN/CO/5, §55

¹⁷ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտե, Ընդհանուր մեկնաբանություն No 22, 4 մարտի 2016, E/C. 12/GC/22. § 23

այլ հարկադիր, անձի կամքին հակառակ կամ այլ կերպ ստիպողաբար կատարվող կամ չարաշահող բուժումները,

բ) ապահովել առողջապահության ոլորտի մասնագետների և պաշտոնատար անձանց համար լեքսի, բիսեքսուալ, գեյ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս անձանց մարդու իրավունքների նկատմամբ, ներառյալ՝ նրանց ինքնավարության, ֆիզիկական և հոգեբանական ամբողջականության նկատմամբ հարգանքի վերաբերյալ դասընթացների անցկացումը,

գ) լեքսի, գեյ, բիսեքսուալ, տրանսգենդեր և ինտերսեքս անձանց կամքին հակառակ, հարկադիր կամ այլ կերպ ստիպողաբար կատարվող կամ չարաշահող բուժումների դեպքում իրականացնել քննություն և ապահովել համապատասխան իրավունքի վերականգնում և փոխհատուցում¹⁸:

Այսինքն պետությունը ոչ միայն պարտավոր է օրենսդրական և այլ միջոցներ ձեռնարկել կանխելու համար նման պրակտիկաները, իսկ դեպքերի արձանագրման դեպքում դրանց ուղղությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնել, այլ նաև պետք է դասընթացների միջոցով կրթի ինչպես առողջապահության ոլորտի մասնագետներին, այնպես էլ պաշտոնատար անձանց՝ ԼԳԲՏ մարդկանց իրավունքների նկատմամբ հարգանքն ապահովելու նպատակով:

Հատկանշական է, որ կրթական և իրազեկվածության բարձրացման միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն ոչ միայն ԼԳԲՏ անձանց հետ աշխատող համապատասխան ոլորտի մասնագետների համար, այլ նաև պաշտոնատար անձանց նկատմամբ, քանի որ վերջիններն ունեն մարդու իրավունքների պաշտպանելու և դրանց նկատմամբ հարգանքի մթնոլորտ ձևավորելու պարտավորություն, ինչի շրջանակներում պետք է վերահսկողություն իրականացնեն մասնագետների որակավորման, գործելաոճի և մոտեցումների՝ մարդու իրավունքներին համապատասխանության նկատմամբ:

Պետական մարմինները նաև պետք է հարգեն մարդու իրավունքները և ձեռնպահ մնան ոչ իրավաչափ գործողություններին աջակցություն ցուցաբերելուց: Կոնվերսիոն թերապիաների արգելքի ուղղությամբ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն, քննելով Կորեայի Հանրապետությունում տեղի ունեցած դեպքերը, արտահայտել է դիրքորոշում առ այն, որ պետական մարմինների շենքերը չպետք է տրամադրվել մասնավոր կազմակերպություններին՝ այնտեղ «Կոնվերսիոն թերապիա» իրականացնելու համար¹⁹:

¹⁸ Խոշտանգումների դեմ կոմիտե, Չինաստանի վերաբերյալ հինգերորդ պարբերական գեկույցի եզրապակիչ դիտարկում, 3 փետրավարի, 2016 CAT/C/CHN/CO/5, §56

¹⁹ ՄԱԿ, Մարդու իրավունքների կոմիտե, 19 օգոստոսի, 2013, CCPR/C/KOR/4, § 15

2. Կոնվերսիոն թերապիայի արգելքը ներպետական օրենսդրությամբ.

Մանկաբույժների ամերիկյան ասոցիացիան, Ամերիկյան խորհրդատվական ասոցիացիան, Ամերիկյան հոգեբուժական ասոցիացիան, Ամերիկյան հոգեբանական ասոցիացիան, Դպրոցական հոգեբանների ազգային ասոցիացիան, որոնք միասին ներկայացնում են առողջապահության և հոգեկան առողջության ոլորտի 477,000 մասնագետների, դիրքորոշում են արտահայտել առ այն, որ նույնասեռականությունը հոգեկան խանգարում չէ և հետևաբար դրա «բուժման» կարիքը չկա²⁰:

2.1 Ամերիկայի միացյալ Նահանգների օրենսդրական կարգավորումները

2019թ-ի ապրիլ ամսվա դրությամբ ԱՄՆ տասնվեց Նահանգներում՝ Կանեկտիկուտում, Կալիֆորնիայում, Դելավերում, Նևադայում, Նյու Ջերսիում, Օրեգոնում, Իլինոիսում, Վերմոնտում, Նյու Յորքում, Նյու Մեքսիկոյում, Րոդ Այլենդում, Վաշինգթոնում, Մերիլենդում, Հավայում, Նյու Հեմփշիրում, կոնվերսիոն թերապիան արգելված է օրենքով: Վեց Նահանգներում կոնվերսիոն թերապիան արգելված է տեղական մակարդակով, սակայն ոչ ամբողջ Նահանգի տարածքում: 29 Նահանգներում կոնվերսիոն թերապիայի արգելքի վերաբերյալ օրենքներ առկա չեն²¹:

ԱՄՆ-ում ընդհանուր առմամբ 45 տեղական վարչատարածքային միավորներում՝ քաղաքների կամ շրջանների մակարդակում, սեռական կողմնորոշումը փոխելու ջանքերը օրենքով արգելված են²²:

Օրենքները 18 տարեկանից ցածր անձանց պաշտպանում են հոգեկան առողջության լիցենզավորված մասնագետների կողմից իրականացվող կոնվերսիոն թերապիայից, իսկ որոշ Նահանգներում՝ նաև այլ անձանցից, ովքեր առաջարկում են կոնվերսիոն թերապիայի ծառայություններ վճարողի հիմունքներով²³: Այսպես, որոշ օրենքներ կիրառելի են նաև առողջապահության այլ ոլորտի մասնագետների համար, ինչպես օրինակ Նյու Մեքսիկոյի օրենքը, որի

²⁰ Դպրոցական անձնակազմի, ուսուցիչների և տնօրենների համար այբբենարան «Պարզապես փաստեր սեռական կողմնորոշման և երիտասարդների վերաբերյալ»։ <https://www.apa.org/pi/lgbt/resources/just-the-facts.pdf>

²¹ <https://psmag.com/news/with-the-addition-of-new-york-conversion-therapy-is-now-illegal-in-15-states>

²² <https://www.intomore.com/impact/is-conversion-therapy-banned-in-your-city-this-map-will-tell-you>

²³ Քրիսթի Մելորի, Թեյլոր Բրաուն, Քերիթ Զոնրոն, «Վիլիամս ինստիտուտ» իրավունքի դպրոց, «Կոնվերսիոն թերապիան և LQAPS երիտասարդները», հունվար, 2018. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Conversion-Therapy-LGBT-Youth-Jan-2018.pdf>

համաձայն կոնվերսիոն թերապիայի արգելքը տարածվում է նաև բուժքույրերի և օստոնոպաթիկ բժշկության բժիշկների վրա:

Կալիֆորնիայում 2012թ-ին ընդունված օրենքի համաձայն՝ առողջապահական ծառայություններ տրամադրող լիցենզավորված մասնագետներին արգելված է իրականացնել կոնվերսիոն թերապիայի 18 տարին չլրացած անձանց հետ: Հոգեկան առողջության մասնագետները, ովքեր կխախտեն արգելքը, պատասխանատվության կենթարկվեն մասնագիտական սխալի համար: Նույնատիպ կարգավորումներ են առկա նաև Նյու Ջերսիում և մայրաքաղաք Վաշինգթոնում:

2015թ-ին Իլինոյիս նահանգի Ընդհանուր ժողովի կողմից ընդունված ակտը, որը անվանվում է «Երիտասարդների հոգեկան առողջության պաշտպանության ակտ», կոչված է պաշտպանել լեսբի, գեյ, բիսքսուալ և տրանսգենդեր անձանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու ջանքերից, որն այլ կերպ կոչվում է «կոնվերսիոն թերապիա»²⁴: Նշված ակտի համաձայն՝ հոգեկան առողջության ոլորտի մասնագետներին արգելվում է մինչև տասնութ տարեկան անձանց նկատմամբ իրականացնել կոնվերսիոն թերապիա: Նման փորձերը կարող են հանգեցնել պատասխանատվության լիցենզավորող մարմնի կողմից: Կոնվերսիոն թերապիան չի ներառում մասնագիտական խորհրդատվության, թերապիայի միջոցով անձանց իրենց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունն ընդունելուն ուղղված աջակցության տրամադրումը:

Նշված ակտով արգելվում է նաև կենվերսիոն թերապիայի գովազդը: Մասնավորապես արգելվում է կոնվերսիոն թերապիայի խոստումը կամ գովազդի տարածումը ցանկացած անհատի կամ հաստատության կողմից, որը նույնասեռականը ներկայացնում է որպես հոգեկան հիվանդություն, շեղում կամ հիվանդություն: Նման գործողությունը հանդիսանում է ոչ իրավաչափ՝ սպառողական կեղծիք և խարդախ՝ բիզնես պրակտիկաների ակտի իմաստով:

2015թ-ին Նյու Ջերսիի դատարանը վճարովի կոնվերսիոն թերապիան ճանաչել է խարդախ բիզնես, անկախ նրանից այն կիրառվում է 18 տարեկանից ցածր անձանց, թե չափահասների նկատմամբ:

Քննարկումների փուլում է գտնվում «Թերապևտիկ կեղծիքի կանխարգելման ակտ»-ը, որով կոմերցիոն նպատակ հետապնդող կոնվերսիոն թերապիան և սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու գովազդը կհամարվի կեղծիք: Այսինքն ցանկացած անձ կամ հաստատություն, ով վճարվում է իր ծառայությունների համար, չպետք է առաջարկվի սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու ծառայություն²⁵:

²⁴<http://www.ilga.gov/legislation/fulltext.asp?DocName=&SessionId=88&GA=99&DocTypeId=HB&DocNum=217&GAID=13&LegID=&SpecSess=&Session=>

²⁵ <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/2119>

2.2 Կոնվերսիոն թերապիայի օրենսդրական կարգավորումները Կանադայում.

Կանադայի ազգային օրենսդրությամբ կոնվերսիոն թերապիայի կիրառումը արգելված չէ, սակայն որոշ շրջաններում օրենսդրությամբ նախատեսված են սահմանափակումներ:

Օնտարիոյում ամբողջությամբ արգելված է կոնվերսիոն թերապիայի գործածումը՝ ինչը ենթադրում է թերապիայի միջոցով 18 տարեկանից ցածր անձանց սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության փոփոխության փորձի արգելք²⁶: *Մանիտոբայում* առողջապահության ոլորտի մասնագետներին արգելված է կոնվերսիոն թերապիայի առաջարկումը²⁷: Սա Մանիտոբայի կառավարության պաշտոնական դիրքորոշումն է առ այն, որ կոնվերսիոն թերապիան պետք է տեղ չունենա առողջապահության համակարգում: *Վանկուվերում* օրենքով սահմանափակված են կոնվերսիոն թերապիա առաջարկող բիզնեսները: Ցանկացած բիզնես գործունեություն, որը ենթադրում է կոնվերսիոն թերապիայի տրամադրում, արգելված է օրենքով: *Նովա Սկոտիայում* առողջապահության ոլորտի մասնագետներին արգելված է մինչև 19 տարեկան անձանց կոնվերսիոն թերապիայի տրամադրումը²⁸:

2.3 Կոնվերսիոն թերապիայի օրենսդրական կարգավորումները Մալտայում.

2016թ-ի դեկտեմբերին Մալտայում ընդունված օրենսդրական ակտի համաձայն ցանկացած գործողություն՝ ուղղված անձի սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության փոփոխությանը կամ ճնշմանը ենթակա է քրեական պատասխանատվության²⁹:

Ընդունված կանոնակարգով արձանագրվում է, որ ոչ մի սեռական կողմնորոշում կամ գենդերային ինքնություն կամ արտահայտում որևէ շեղում, հիվանդություն կամ թերություն չէ:

Ակտով արգելված է՝

1. Ցանկացած անձի կողմից

ա) խոցելի անձի նկատմամբ կոնվերսիոն պրակտիկաների կիրառումը,

բ) անձի նկատմամբ վերջինի կամքին հակառակ և/կամ ստիպողաբար կոնվերսիոն պրակտիկաների կիրառումը,

գ) կոնվերսիոն պրակտիկաների գովազդը,

²⁶ <https://www.ola.org/en/legislative-business/bills/parliament-41/session-1/bill-77>

²⁷ https://www.gov.mb.ca/health/conversion_therapy.html

²⁸ «Սիբիսի կյուզ» 23 մարտ, 2019. <https://www.cbc.ca/news/canada/the-national-conversion-therapy-federal-petition-1.5066899>

²⁹ <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=12610&l=1>

2. Մասնագետի կողմից

- ա) անձին կոնվերսիոն պրակտիկաների առաջարկումը կամ իրականացումը՝ անկախ դրա հատուցելի լինելու հանգամանքից,
- բ) անձին այլ մասնագետների և/կամ այլ անձանց մոտ ուղղորդելը՝ կոնվերսիոն պրակտիկաների կիրառման նպատակով:

Ակտի իմաստով «Կոնվերսիոն պրակտիկաներ» են համարվում ցանկացած բուժում, պրակտիկա կամ շարունակական ջանք, որի նպատակն է փոխել, ճնշել կամ վերացնել անձի սեռական կողմնորոշումը, գենդերային ինքնությունը և/կամ արտահայտումը: Նման պրակտիկաները չեն ներառում՝

Ա) խորհրդատվության, հոգեթերապևտի կամ այլ նմանատիպ ծառայությունների միջոցով որևէ ծառայություն և/կամ միջամտություն կապված անձի բացահայտման և/կամ ազատ զարգացման և/կամ անձի՝ սույն ակտով հաստատված մեկ կամ մի քանի հատկանիշով պայմանավորված ինքնության հաստատման հետ,

Բ) ցանկացած առողջապահական ծառայություն՝ կապված անձի ազատ զարգացման և/կամ գենդերային ինքնության և/կամ գենդերային արտահայտման հաստատման հետ,

Գ) ցանկացած առողջապահական ծառայություն՝ կապված հոգեկան հիվանդության բուժման հետ:

Ակտի իմաստով «խոցելի անձ» է համարվում ցանկացած անհատ, ով՝

Ա) ցածր է 16 տարեկանից,

Բ) ունի ֆիզիկական կամ մտավոր անբավարարություն,

Գ) դատարանի կողմից ճանաչվել է ռիսկային՝ կախված իր տարիքից, հասունությունից, առողջական վիճակից, հաշմանդամությունից, սոցիալական կամ այլ պայմաններից, ներառյալ՝ որևէ կախվածությունը, ինչպես նաև այդ իրավախախտմամբ անձին հասցված ֆիզիկական կամ հոգեբանական հետևանքները:

Ակտի իմաստով «մասնագետ» է համարվում անձը, ով պաշտոնապես կրում է որակավորում կամ կոչված է գործել որպես խնամող, խորհրդատու, կրթող, ընտանեկան թերապևտ, բժիշկ, պաթոլոգ, հոգեբան, հոգեթերապևտ, հոգեբույժ, սոցիալական աշխատող և/կամ երիտասարդների հետ այլ կերպ աշխատող:

Մալտայի օրենսդրությամբ, փաստորեն, պաշտպանված են ոչ միայն անչափահասները, այլ նաև չափահաս նույնասեռական, բիսեքսուալ և տրանսգենդեր անձինք: Օրենքով պատժելի է ոչ միայն հոգեկան առողջության ոլորտի մասնագետների կողմից անձի սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու փորձը, այլ նաև նման գործողությունները այլ ոլորտներում ծառայություններ տրամադրող ինչպես բժիշկ մասնագետների, այնպես էլ երիտասարդների հետ աշխատող այլ մասնագետների կողմից:

2.4 Կոնվերսիոն թերապիայի սահմանափակմանն ուղղված քայլեր այլ երկրների մասնագիտական համայնքների կողմից.

Իսրայելի բժշկական ասոցիացիան դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ անձի սեռական կողմնորոշումը փոխելուն ուղղված գործողությունները անարդյունավետ են և կարող են պատճառել այնպիսի հոգեկան վնասներ, ինչպիսիք են ճնշվածությունը, դեպրեսիան և ինքնասպանության հակումները: Ասոցիացիայի անդամները հեռացվում են, եթե դրա կոմիտեի էթիկայի հանձնաժողովին ներկայացվում է դիմում նրանց կողմից կոնվերսիոն թերապիայի առաջարկի վերաբերյալ: Ասոցիացիայի անդամները կազմում են երկրի բժիշկների ինստունս տոկոսը³⁰:

2017թ-ին Միացյալ Թագավորությունում հոգեկան առողջության ոլորում գործող նշանավոր կազմակերպությունների կողմից ստորագրվել է փոխըմբռնման հուշագիր՝ կոնվերսիոն թերապիան որպես էթիկապես սխալ և վնասակար երևույթ հասցեավորելու նպատակով³¹: Նպատակ ունենալով վերջ տալ կոնվերսիոն թերապիաներին՝ այս հուշագիրը ստորագրող կազմակերպությունների վրա չի դնում հստակ պարտավորություններ, այլ նախանշում է սկզբունքների այն շրջանակը, որին պետք է համապատասխանի կազմակերպությունների գործունեությունը սեռականությամբ կամ գենդերային ինքնությամբ տարբերվող անձանց հետ աշխատելիս՝ ապահովելով կոմպետենտ, ոչ խտրական վերաբերմունք:

Այսինքն, որոշ երկրներ, որտեղ կենվերսիոն թերապիայի արգելքի վերաբերյալ օրենսդրական կարգավումներ առկա չեն, մասնագիտական հանրույթի կողմից ձևավորվել են մասնագետների վարքագծի վերահսկման մեխանիզմներ՝ բացառելու համար այցելուների նկատմամբ խտրական և անմարդկային վերաբերմունքը՝ ներառյալ նրանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու փորձերը:

³⁰ «Իսրայելի բժիշկները արգելում են գեյերի նկատմամբ կոնվերսիոն թերապիան որպես հոգեբանական վնասի առումով ռիսկային» Բոիթերս, հունվար, 2019. <https://www.reuters.com/article/israel-lgbt-health/israeli-doctors-ban-gay-conversion-therapy-as-risks-mental-damage-idUSL1N1Z91KT>

³¹ Միացյալ Թագավորությունում կոնվերսիոն թերապիայի վերաբերյալ փոխըմբռնման հուշագիր. Հոկտեմբեր, 2017. <https://www.bps.org.uk/sites/bps.org.uk/files/News/News%20-%20Files/UKCP%20Memorandum%20of%20Understanding%20on%20Conversion%20Therapy%20in%20the%20UK.PDF?fbclid=IwAR1xqp68Hj5Gtm-5hQiqqDDUWQpUttZbZx7NGD8g3PNjEY1gy0Z9M5NPiHE>

3. ՀՀ Ներպետական օրենսդրությունը.

ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի³²:

ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է³³:

«Բնակչության բժշկական օգնության և բուժսպասարկամ մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն. «Բժշկական օգնության դիմելիս, ինչպես նաև բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի՝

...

դ) իրազեկ լինել իր հիվանդության մասին և համաձայնություն տալ բժշկական միջամտության համար.

ե) հրաժարվել բժշկական միջամտությունից, բացի սույն օրենքով նախատեսված դեպքերից.

զ) արժանանալ հարգալից վերաբերմունքի՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից»³⁴:

Այսինքն անկախ նրանից, որ ՀՀ օրենսդրության կոնվերսիոն թերապիայի արգելք ուղղակիորեն նախատեսված չէ, ՀՀ Սահմանադրությունը ճանաչում է անձի որևէ հատկանիշով պայմանավորված խտրականության բացարձակ արգելքը, ինչպես նաև անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի արգելքը: Մարդու իրավունքների սահմանադրական այս դրույթները և դրանցում կիրառված տերմինները մեկնաբանելիս հաշվի են առնվում միջազգային մարմինների կողմից տրված սահմանումներն և մեկնաբանությունները:

Ավելին, բժշկական օգնություն և բուժսպասարկում ստանալիս, անձի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը, իր կամքին հակառակ կամ իր անտեղյակ

³² ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 26. <https://www.president.am/hy/constitution-2015/>

³³ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 29. <https://www.president.am/hy/constitution-2015/>

³⁴ «Բնակչության բժշկական օգնության և բուժսպասարկման մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 5. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=104958>

համաձայնությամբ բժշկական միջամտությունն իրականացնելն արգելված է օրենքով:

«Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի համաձայն. «Հոգեկան խանգարման ախտորոշումը և բուժումն իրականացվում են միջազգային բժշկական ընդունված չափանիշներին համապատասխան և չեն կարող հիմնվել հասարակության ընդունած բարոյական, մշակութային, քաղաքական կամ կրոնական արժեքների հետ քաղաքացու անհամաձայնության կամ հոգեկան առողջության հետ անմիջական կապ չունեցող այլ պատճառների վրա»³⁵:

«Հայկական հոգեբուժական ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության կանոնադրության³⁶ 1.3-րդ կետով սահմանված է կազմակերպության գործունեության սկզբունքները՝ օրինականությունը, խտրականության բացառումը, բարեխղճությունը, անդամների շահերի ընդհանրությունը, անդամության կամավորությունը, ինքնակառավարումը, հաշվետվողականությունը:

Կազմակերպության կանոնադրությամբ ամրագրված նպատակների շարքում են հոգեբուժական օգնությունն արդի բժշկության պահանջներին համապատասխանող մակարդակին հասցնելուն նպաստելը, հոգեկան առողջության բնագավառում ձեռք բերված բժշկական գիտելիքների, գիտության և տեխնիկայի նվաճումների, միջազգային առողջապահության փորձի ՀՀ-ում ներդրումն աջակցելը, օրենքով սահմանված կարգով հոգեկան առողջության ոլորտի հիմնարկների աշխատողների որակավորման բարձրացմանը, նրանց մասնագիտական գիտելիքների խորացմանը և ընդլայնմանը, աշխատանքի առաջավոր փորձի ընդհանրացմանը նպաստելը:

«Հայկական հոգեբուժական ասոցիացիան» ունի Էթիկայի կոմիտե, որը զբաղվում է հոգեկան առողջության ոլորտում մարդու իրավունքների պաշտպանությամբ՝ հոգեբույժի մասնագիտական Էթիկայի կոդեքսի հիման վրա³⁷: Ըստ անհրաժեշտության Էթիկայի կոմիտեն Գործադիր վարչությանը առաջարկներ է ներկայացնում կազմակերպության անդամներն պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ:

Էթիկայի կոդեքսով նախատեսվում է հոգեբույժի ինչպես կլինիկական, այնպես էլ հետազոտական գործունեություն, որով, համապատասխանաբար արգելվում է պացիենտի նկատմամբ անհարգալից, խտրական վերաբերմունքը, իսկ հետազոտությունների իրականացման ընթացքում՝ արժի արժանապատվությունը նվաստացնող գործողությունները, ինչպես նաև հակագիտական և ոչ հավաստի մոտեցումների կիրառումը:

³⁵ Հոգեբուժական օգնության մասին ՀՀ օրենք, հոդված 14. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=69113>

³⁶ <http://www.apnet.am/datas/pdfs/HAA-KANONADRUTYUN-ARM.pdf>

³⁷ <https://bit.ly/3em0b4R>

«Հոգեբույժների հայկական ասոցիացիայի» էթիկայի կոմիտեն մինչ օրս որևէ պատասխանատվության չի ենթարկել անձանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու կամ նման հայտարարությամբ հանդես եկող մասնագետներն: Միևնույն ժամանակ, հարկ է փաստել, որ ասոցիացիան, լինելով ոչ պետական միավոր, չունի բավարար լծակներ կարգավորելու համար հոգեբույժների գործունեության ամբողջ դաշտը:

Սեքսուոլոգների գործունեությունը նույնպես հատուկ օրենսդրական կարգավորումների չի ենթարկվել: Այս մասնագետների գործունեության նկատմամբ կիրառվում են բուժսպասարկման վերաբերյալ ընդհանուր օրենսդրական կարգավորումները:

Հոգեբանական աջակցություն տրամադրող անձանց գործունեությունը կանոնակարգող ՀՀ օրենսդրությունը չի ներառում այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են հոգեբան մասնագետի կողմից հակազիտական փորձերի իրականացումը, դիրքորոշումների արտահայտումը, այցելուի իրավունքների խախտմամբ զուգորդված թերապիաների անցկացումը: Մասնավորապես, ՀՀ Կառավարության 2007թ-ի թիվ 783-Ն որոշմամբ հաստատվել է Բժշկահոգեբանամանկավարժական գնահատում իրականացնող կենտրոնների նկատմամբ պահանջները և դրանց ցանկը: Դրանում կենտրոններին ներկայացված է պահանջ՝ ունենալ բժշկահոգեբանամանկավարժական գնահատում իրականացնող մասնագետներ, սակայն այդ մասնագետները որևէ կերպ չեն միջամտում հոգեբանների կողմից անչափահասների հոգեկան և ֆիզիկական ամբողջականությանը սպառնացող փորձերի իրականացմանը, նրանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու վերաբերյալ հրապարակային հայտարարություններին:

Կառավարության 2016թ-ի թիվ 1047-Ն որոշմամբ հաստատվել է մանկավարժահոգեբանական աջակցության ծառայությունների ցանկը, որոնք իրականացվում են դպրոցական, տարածքային և հանրապետական մակարդակներում: Նշված ծառայությունների շարքում են ուսումնական հաստատություններում կրթության կազմակերպմանն աջակցող մասնագետների՝ ուսուցիչների, նրանց օգնականների վերապատրաստումների, ծնողների համար ուսուցողական դասընթացների կազմակերպումը՝ տարածքային մակարդակում և ուսումնական հաստատությունների, տարածքային մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնների ղեկավարների և մասնագետների վերապատրաստումները՝ հանրապետական մակարդակում:

Հոգեբանական աջակցություն տրամադրող մասնագետների գործունեության նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմներ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չեն: Առկա չէ մասնագետներին լիցենզավորող մարմին, հետևաբար նաև նրանց մասնագիտական գործունեությանը ներկայացվող

պահանջներ և դրանց չպահպանման դեպքում պատասխանատվության
ենթարկելու արդյունավետ մեխանիզմների, լծակների տիրապետող մարմին:

Եզրակացություն

Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային փաստաթղթերի, ինչպես նաև դրանց հիման վրա գործող մարմինների կողմից մարդու իրավունքներին տրված մեկնաբանությունների բովանդակությունից հետևում է, որ անձի սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված փորձերը համարվում են անմարդկային վերաբերմունք: Լինելով անձի ինքնության բաղկացուցիչ մասը, սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության փոփոխությանն ուղղված գործողությունները կարող են վնասել անձի հոգեբանական ամբողջականությունը:

Նշյալ եզրահանգման հիման վրա պետություններին առաջարկվել է ոչ միայն միջոցներ ձեռնարկել կանխելու համար անձանց հոգեբանական և ֆիզիկական ամբողջականության դեմ իրականացվող ոտնձգությունները՝ հարգելով անձի սեռական կողմնորոշումն ու գենդերային ինքնությունը, այլ նաև իրականացնել կրթական միջոցառումներ՝ բարձրացնելու համար ինչպես անձանց իրազեկվածության մակարդակը սեռականության, իրավահավասարության վերաբերյալ, անպես էլ հարգանքը անձանց սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության նկատմամբ: Ավելին, պետություններին առաջարկվում է անձի սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության փոփոխությանն ուղղված փորձերի վերաբերյալ հաղորդումների դեպքում իրականացնել պատշաճ քննություն՝ բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու իրավախախտներին:

Որոշ պետություններ արդեն իսկ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրել են կոնվերսիոն թերապիայի արգելքը և նման փորձերի համար նախատեսել պատասխանատվություն: Այլ օրինակներում հոգեբանների կամ հոգեբույժների մասնագիտական ասոցիացիաների կողմից ընդունվել են կարգավորումներ՝ ապահովելու համար մասնագետների կողմից սեռական փոքրամասնությունների նկատմամբ հարգանքն ու խտրականության բացառումը և կանխելու համար նրանց կողմից անձի սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու փորձերը:

Կոնվերսիոն պրակտիկաների արգելքի վերաբերյալ կարգավորումներ ուղղակիորեն ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված չեն: Առանձին ոլորտների մասնագիտական գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության կարգավորումներում առկա խտրականության արգելքին, այցելուների նկատմամբ հարգանքին ուղղված պահանջները գործնականում բավարար չեն կոնվերսիոն թերապիաները կամ այլ պրակտիկաները կանխելու կամ դրանց համար պատասխանատվություն նախատեսելու համար:

Մասնագետների կողմից հակագիտական հայտարարությունների նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնող արդյունավետ գործող մարմիններ առկա չեն: Կոմերցիոն նպատակ հետապնդող կոնվերսիոն թերապիաները և պրակտիկաները ևս որևէ կերպ չեն հասցեավորվում ՀՀ օրենսդրությամբ:

Առաջարկություններ

Վերը ներկայացված իրավակարգավորումների և մեկնաբանությունների վերլուծության հիման վրա ներկայացվում են հետևյալ առաջարկությունները:

1. Ներդնել համապատասխան քաղաքականություն՝ կանխելու համար անձանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված պրակտիկաները՝ ինչպես հոգեկան առողջության ոլորտի մասնագետների, այնպես էլ բժշկության ոլորտի այլ մասնագետների և սոցիալական կամ այլ ծառայություններ մատուցող անձանց կողմից:
2. Իրականացնել լրացում «Երեխաների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում, որով կարգելվի անչափահասների հետ աշխատող մասնագետների կողմից նրանց սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը փոխելու ուղղված փորձերը:
3. Իրականացնել բժիշկ մասնագետների կողմից անձանց սեռական կողմնորոշումն ու գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված գործողությունների արգելքը նախատեսող լրացում «Բնակչության բժշկական օգնության և բուժսպասարկման մասին» օրենքում:
4. Մասնագետների կողմից անչափահասների սեռական կողմնորոշումն ու գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված գործողությունների համար նախատեսել քրեական պատասխանատվություն՝ իրականացնելով համապատասխան լրացում ՀՀ քրեական օրենսգրքում:
5. Բժիշկ մասնագետների կողմից չափահաս անձանց սեռական կողմնորոշումն ու գենդերային ինքնությունը փոխելուն ուղղված գործողությունների համար նախատեսել վարչական պատասխանատվություն՝ իրականացնելով համապատասխան փոփոխություն Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքում:
6. Իրականացնել դատավարական օրենսդրության փոփոխություն՝ նախատեսելով մարդու իրավունքների խախտումների դեպքում համապատասխան ոլորտում գործունեություն ծավալող և որոշակի խմբի շահերի պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպություններին տրամադրելով հանրային շահի պաշտպանության գործերով դատարան դիմելու իրավունք (action popularis):
7. Իրականացնել լրացում Վարչական իրավախախտումների օրենսգրքում՝ նախատեսելով պատասխանատվություն մասնագիտական

ծառայություններ մատուցող անձանց կողմից կոնվերսիոն թերապիաների և/կամ պրակտիկաների գովազդի համար:

8. Ստեղծել մարմին, որը կիրականացնի հոգեբանական աջակցություն տրամադրող մասնագետների լիցենզավորում՝ ստուգելով վերջինների մասնագիտական գիտելիքների համապատասխանությունը գիտության զարգացման մակարդակին, գիտական մոտեցումներին տիրապետումը, հարգանքը մարդու իրավունքների, մասնավորապես, մասնավոր կյանքի նկատմամբ: Այդ մարմինն օժտել նաև հետևյալ լիազորություններով՝

- Իրականացնել հոգեբան մասնագետների կողմից մարդու իրավունքների ոտնահարումների, այցելուների նկատմամբ անհարգալից և հակագիտական մոտեցումների և փորձերի դեպքերի քննություն և դրա հիման վրա մասնագետին լիցենզիայից զրկելու պահանջով դիմել դատարան.
- Հոգեբան մասնագետների կողմից հրապարակային խոսքում մարդու իրավունքների նկատմամբ անհարգալից, հակագիտական հայտարարությունների դեպքերում հայտարարել նախազգուշացում՝ նշելով վերջինի խոսքում արտահայտված մտքերի՝ գիտական մոտեցումներին հակասող բնույթը և երեք նման նախազգուշացումից հետո դիմել դատարան անձին լիցենզիայից զրկելու պահանջով:

Սույն հետազոտությունն իրականացվել է «Փինք»
իրավապաշտպան հասարակական կազմակերպության
օժանդակությամբ՝ «Ռեյնբու Ադվոքասի Փրոգրամ» (“Rainbow
Advocacy Program”) ծրագրի շրջանակներում:



Հետազոտող՝ իրավաբան Հասմիկ Պետրոսյան